

Інна Ніколіна

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
e-mail: inna.nikolina@vspu.edu.ua
ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-4969-5929>
Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3659867/inna-nikolina/>

Інна Мазур

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
e-mail: mar-ina@meta.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7266-4031>

Володимир Очеретяний

Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
e-mail: otcheret27@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1774-3500>
ResearcherID: H-3229-2017 (<https://publons.com/researcher/2114028/>)

Організаційні та правові основи військово-економічного співробітництва СРСР, Великобританії та США на початку Другої світової війни

Анотація. Метою статті є спроба об'єктивного висвітлення організаційних та правових основ військово-економічного співробітництва Радянського союзу зі Сполученими Штатами і Великобританією на початку Другої світової війни. Здійснено намагання довести, що Радянський Союз також був зацікавлений у наданні матеріально-технічної допомоги, щоб унеможливити свою поразку у німецько-радянській війні. **Методологія дослідження** ґрунтується на засадах історизму, системності, об'єктивності, узагальнення. Перевага надавалася і таким спеціальним історичним методам, як історико-системний, проблемно-хронологічний, описовий, порівняльно-історичний. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що здійснено спробу комплексного аналізу історіографічних наративів для розробки теми організаційних та правових основ військово-економічного співробітництва Радянського Союзу зі Сполученими Штатами і Великобританією на початку Другої світової війни. **Висновки.** Спершу зовнішньополітична доктрина США ґрунтувалася на стримуванні нацистської Німеччини за допомогою Англії, котра перетворювалася у своєрідну буферну зону для Штатів. А вже після початку радянсько-німецького конфлікту США та Англія змінили свої оцінки відносно СРСР і вбачали у ньому той елемент у війні, котрий допоможе ослабити та знищити нацистів на континенті. Поразка на фронтах СРСР на початковому етапі війни стала ще одним із каталізаторів, котрі змусили США та Англію змінювати позиції щодо нього, натомість радянська держава теж почала формувати зовнішню доктрину на інших підходах, які передбачали об'єднання із антигітлерівською коаліцією. Унаслідок радянсько-британсько-американських домовленостей під час Московської конференції ратифіковано перший протокол, котрий дозволив США поширити в майбутньому вплив ленд-лізу на Радянський Союз, який унеможливив його поразку, модернізував певні галузі військового виробництва. Однак надходження зарубіжних «оборонних матеріалів» супроводжувалося безліччю протиріч, особливо в 1941–1943 рр. Головним з них було повільне розгортання союзниками процесу поставок в СРСР, що складали в той час незначну частину від радянських потреб. Ближче до закінчення війни внесок ленд-лізу в сукупний військовий потенціал СРСР істотно збільшився.

Ключові слова: Друга світова війна, ленд-ліз, антигітлерівська коаліція, військово-економічне співробітництво, поставки в СРСР.

Постановка проблеми. Дипломатична основа ленд-лізу виявилася можливою в результаті становлення союзницьких відносин у рамках антигітлерівської коаліції. Наслідком зміцнення політичного союзу стало поширення на СРСР умов американської програми допомоги по ленд-лізу, що служила компенсацією недостатньої участі збройних сил США у Другій світовій

війні. Актуальним є висвітлення становлення організаційних та правових основ військово-економічного співробітництва СРСР, Великобританії та США на початку Другої світової війни.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Для написання цієї статті використано наукові праці, в яких порушувалося питання щодо історії становлення та розвитку організаційних та правових основ військово-економічного співробітництва СРСР, Великобританії та США на початку Другої світової війни. Так, ці питання у своїх наукових доробках зазначали Н. В. Бутеніна [Бутеніна, 2014], В. М. Барановська, І. І. Дахно [Барановська, Дахно, 2011], А. Ю. Комарков [Комарков, 2012], С. О. Крутько [Крутько, 2012], А. С. Козленкова [Козленкова, 2015], І. І. Ніколіна та О. В. Вознюк [Ніколіна, Вознюк, 2020], І. І. Ніколіна, Т. А. Мельничук, В. В. Очеретяний [Ніколіна, Мельничук, 2021] та ін.

Мета статті – спроба об'єктивного висвітлення проблеми становлення та розвитку організаційних та правових основ військово-економічного співробітництва СРСР, Великобританії та США на початку Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. На початку осені 1940 р. в континентальній Європі фактично усі демократичні сили, які б змогли дати відсіч нацистській Німеччині були знищені. У столиці Великобританії формувалися уряди окупованих держав в еміграції, оскільки вона залишилась останнім супротивником А. Гітлера. Здавалося, що нацистський рейх і СРСР були ладні кроїти політичну карту Європи як їм заманеться і пакт Молотова-Ріббентропа лише узаконив агресивні дії, поділивши європейський континент на сфери впливу. Поки Британія відбивалась від нацистської Німеччини, радянська держава впродовж 1939–1940 рр. анексувала прибалтійські держави, розпочала військову агресію проти Фінляндії, Румунії.

Що стосується США, то тут ще були надто поширені ідеї пацифізму. Однак, незважаючи на ізоляційні законодавчі процеси, політична криза на території Європи і Азії у другій половині 30-х рр. XX ст. викликала реакцію і в американських діячів. Уже починаючи з 1939 року, адміністрація Франкліна Рузвельта розпочала змінювати засади зовнішньої політики.

Початок Другої світової війни прискорив процес втручання США у європейські справи, але 5 вересня 1939 р. Конгрес США оголошує нейтралітет. Наступним нормативно-правовим актом став закон від 4 листопада 1939 р., котрий більше відповідав антиізоляційним настроям, адже дозволяв продаж зброї державам, які перебувають у війні лише тоді, коли розрахунок буде одразу готівковим і вона транспортуватиметься на судах держави-покупця. Фактично це стало першим функціональним стрижнем у програмі «ленд-ліз», який орієнтувався лише на Англію [Ласточкина, 2014 : 5].

8 березня 1941 р. Сенат схвалив закон про ленд-ліз, а вже 11 березня 1941 р. його затверджено Конгресом. За ним президент наділявся повноваженнями продавати, обмінювати, здавати в оренду, позичати або постачати в інший спосіб військові матеріали, військову інформацію урядові будь-якої країни, якщо її оборона важлива для захисту Сполучених Штатів. 11 травня 1941 р. американський президент ратифікував Закон про ленд-ліз, справжня назва якого – Закон про сприяння оборони США. Фактично президент прикривався захистом національної безпеки Сполучених Штатів.

Правовим підґрунтям програми ленд-лізу визначались наступні механізми функціонування допомоги. Перший принцип – це те, що матеріали, які постачалися (машини, військова техніка, зброя), у разі знищення під час війни не підлягали оплаті державою, що отримувала допомогу. Другий принцип – те, що залишалося після війни у користуванні держави, яка отримувала допомогу, потрібно буде відшкодувати повністю або ж частково, за допомогою кредитів, наданих США. Фактично це були умови довготривалої оренди, відшкодування здійснювалося за кошти того ж самого орендодавця. Третій принцип – військові матеріали, надані у допомогу, мали повернутися до США на вимогу останньої. Четвертий принцип – ті матеріали, які не були надані до кінця війни, могли купувати інші держави за допомогою тих самих кредитів. Необхідно зауважити і те, що держави, котрі підписували відповідні угоди про початок постачання, повинні відзвітувати про свою фінансову і бюджетну ситуацію. Окрім того, вони мусили сприяти захисту США і надавати сировину для виготовлення техніки і зброї [Закон о ленд-лизе, 1941].

Після оформлення управлінської системи щодо цієї програми в жовтні на базі відділу з координації допомоги іноземним державам створено ще й адміністрацію ленд-лізу, яку очолив Е. Стеттініус.

Постачання розпочалося. Техніка, виготовлена в США, була направлена в Британію відразу після ратифікації закону від 11 травня 1941 р.

Співпраця ж з СРСР на початку 1941р. була неможливою через те, що радянська держава співпрацювала із нацистами. Взаємозв'язки СРСР із США в період Другої світової війни займають особливе місце, оскільки це був час інтенсивної взаємодії двох держав, обумовлений необхідністю розгрому спільного ворога. Проте до початку Другої світової війни радянсько-американські відносини зводилися виключно до збору інформації про стан справ у країнах.

З початком Другої світової війни, у вересні 1939 р., американська політика відносно Радянської держави суттєво не змінилася. Загалом відношення США до радянсько-фінського конфлікту було певною мірою подвійним, від засудження радянських дій до неприйняття суттєвих кроків стосовно врегулювання зазначеного питання. Сполучені Штати, реагуючи на втручання московського уряду у внутрішні справи малих європейських держав, не намагалися загострити і так нестабільні відносини.

Проте в інших питаннях США відкрито показували невдоволеність політикою СРСР, зокрема, 2 грудня 1939 р. оголошено про «моральне ембарго» на торгівлю з СРСР. При активному (хоча і закулісному) втручанні американського посла в Парижі В. Булліта була здійснена акція щодо виключення СРСР з Ліги націй 14 грудня 1939 р. і введення країнами-учасницями проти нього торгівельно-економічних санкцій, у зв'язку з радянсько-фінською війною [Крутько, 2012 : 219].

22 червня, випередивши Й. Сталіна, Німеччина розпочала втілювати план «Барбаросса» в життя. Літо-зима 1941 року – це крах Червоної армії, демонстрація нездатності СРСР, неготовності до військових дій. Це було зумовлено багатьма факторами, розпочинаючи від репресій і закінчуючи технічною відсталістю.

Уже 22 червня 1941 року У. Черчілль виступив по радіо зі словами: «Небезпека, що загрожує Росії, – це небезпека, що загрожує нам і Сполученим Штатам... Так давайте вивчимо уроки, які нам вже дав жорстокий досвід. Подвоїмо наші старання і вдаримо з об'єднаною силою, поки є сили і можливості [Виступ, 2022].»

Восени 1941 р., коли СРСР терпить поразку за поразкою, а військове командування проявляє свою недієздатність, союзники змінюють засади зовнішньої політики. Поступово відбувається трансформація образу СРСР не лише в політиків Заходу, але й у свідомості простих людей. І тут, не можна уникнути своєрідної персоналізації цих подій, адже дії І. Майського на посаді посла СРСР у Лондоні впродовж війни можна вважати титанічними [Бутеніна, 2004: 190–191]. Одразу після превентивного нападу нацистів на СРСР 22 червня відбулася зустріч І. Майського з міністром іноземних справ Англії Є. Іденом, на якій посол намагався дізнатися реакцію Англії на напад і чи буде вона підтримувати СРСР у війні [Козленкова, 2015 : 190]. Своєрідною відповіддю на це питання є промова У. Черчілля по Бі-Бі-Сі увечері того ж дня. Крім того, посол намагався в'янути: «Якої форми буде співробітництво між Англією та СРСР? Як воно буде проходити і чи набере ще політичну форму? Як Англія реалізує цю допомогу?» [Козленкова, 2015 : 191]. І. Майський намагався перетворити співпрацю між двома державами не лише в економічний засіб перемоги над нацизмом, але й у політико-військовий – відкриття другого фронту. Тож проблема другого фронту перетворилася в ту тривку ідею, що визначила усі дипломатичні задуми І. Майського у Лондоні.

Після зустрічі із газетним магнатом У. Ейткенем (лордом Бівербруком), з яким посол обговорював проблему другого фронту, зреалізувати своє першочергове завдання не вдалося. У. Ейткен не погодився за допомогою своєї «газетної імперії» якимось популяризувати ідею про другий фронт, але поспілкувався на цю тему із представниками із Кабінету міністрів Англії, котрі відхилили пропозиції щодо цього. Окрім ідей про другий фронт, І. Майський намагався поширити ленд-ліз і на СРСР. 25 липня і 26 серпня відбулися зустрічі з Г. Гопкінсом (радник Ф. Рузвельта) та Е. Іденом, котрі запустили ланцюгову реакцію та певною мірою вплинули на успішне закінчення Московської конференції (29 вересня – 2 жовтня 1941 р.), на якій вирішувалося питання щодо економічної допомоги СРСР з боку США і Великобританії на час війни [Козленкова, 2015 : 191–193].

До того ж І. Майський вів переговори з урядами в еміграції (Польща, Чехословаччина) та здійснив певний комплекс агітаційних заходів, які спрямовувалися на зміну думки англійців про СРСР. Зокрема, це видання щоденного бюлетеня «Радянські військові новини» впродовж усієї війни, примірники якого розсилалися усім політичним діячам в Англії безкоштовно [Козленкова, 2015 : 192].

Загалом можна виокремити два періоди змін у радянсько-американських відносинах: до нападу нацистів на СРСР і після. Перший період характеризувався тим, що образ СРСР у свідомості американських державних діячів був негативний, адже комуністи були звичайними агресорами, які зазіхнули на світовий устрій. Також радянсько-фінська війна в цей період змусила Вашингтон накласти «моральне ембарго» на транспортування літаків, військової техніки, сировини в СРСР. Крім того, відізвано усіх американських спеціалістів, які перебували на території СРСР [Ільїн, 2013 : 69]. Уже в січні 1940 р. окремі конгресмени виступали за розрив дипломатичних зв'язків із СРСР. Зокрема, конгресмен У. Піттінгер зазначав, що «тріумф СРСР – це крах цивілізованого світу»; сенатор У. Кінг був переконаний, що Фінляндія – це образ усього демократичного, християнського світу, проти якого воює Росія. Отож, позиція, котра сформувалася в середовищі більшості політиків США, не була націлена на будь-яку підтримку СРСР [Ільїн, 2013 : 69].

Другий період – це вже події після 22 червня 1941 року, які змінюють двояко ставлення американських політиків до СРСР: одні вважають за вірне залишитися з боку та дочекатися ослаблення тоталітарних режимів (ізоляціоністи); інші – здійснити комплекс заходів, спрямованих на матеріально-технічну допомогу СРСР [Ильин, 2013 : 69]. 24 червня Ф. Рузвельт пообіцяв сприяти СРСР у боротьбі з нацизмом [Барановська, Дахно, 2011 : 12].

Поправки республіканців Р. Річа і Е. Роджерса до закону про ленд-ліз, які б видалили СРСР із зони дії цього документа, були відхилені. Фактично основний ракурс дій американської адміністрації був визначений. Настрої демократів можна окреслити за допомогою опитування, яке відбулося в США у жовтні 1941 році, в якому лише 22 % від загальної кількості погодилися надати СРСР бодай якусь допомогу [Комарков, 2012 : 146].

Тож союзники згодилися допомогти СРСР лише задля того, щоб знищити нацистів у континентальній Європі.

Особистий представник американського президента Г. Гопкінс, прибувши до Москви 30 липня 1941 р., був прийнятий Й. Сталіним у присутності В. Молотова. Під час переговорів, Г. Гопкінс отримав інформацію про становище на радянсько-німецькому фронті і потреби радянських збройних сил. Лише після цього уряд США став практично розглядати питання про постачання озброєння та інших продуктів у СРСР.

Під час місії Г. Гопкінса до Москви сформовано два підходи до допомоги: оперативний і довготривалий. У першому СРСР був зацікавлений, інший – мав бути узгоджений лише трьохстороннім договором. Надалі прийнято цілу низку домовленостей, що і стали своєрідною передумовою ленд-лізу.

12 липня 1941 р. складено у двосторонньому порядку договір між урядами Великої Британії і СРСР про спільні дії у війні проти Німеччини. Це був ще не військовий союз, але вже фундамент для майбутніх економіко-політичних зносин між цими державами. Уже 16 серпня підписано договір про комерційний товарообіг, кредит і кліринг між Великобританією і СРСР. Договір обумовлював не лише поставки матеріально-технічного характеру, але й кредити, котрі б дали змогу оплатити те, що радянська держава замовляла у демократичного блоку. Поширення ленд-лізу на СРСР посилилося після підписання «Атлантичної хартії», адже там обумовлювалося скликання конференції в Москві для організації англо-американської допомоги [Атлантическая хартия, 1941]. Уже 2 серпня 1941 р. між послом СРСР К. Уманським і С. Уеллесом відбувся обмін нотами про економічне сприяння США Радянському Союзу.

Заступник державного секретаря США Е. Стеттініус, відповідальний за виконання поставок по ленд-лізу, у своїх мемуарах заявляв: «Наша допомога СРСР почалася поза програмою Ленд-ліз. Президент звернувся до генерала Е. Бернса з проханням створити групу по постачанню в Радянський Союз, щоб пришвидшити процес надання допомоги [Стеттініус, 2000]».

У США був створений Міжурядовий комітет допомоги Радянському Союзу у складі Г. Гопкінса, К. Уманського і А. Первіса. 12 вересня 1941 р. підписано радянсько-американську кредитну угоду. Вона укладена між корпорацією оборонного постачання США і Амторгом (акціонерне товариство з радянським капіталом, засноване на початку 1924 р. в Нью-Йорку для ведення торгівлі між СРСР і США) та передбачала купівлю у Амторга марганцю, хромової руди, азбесту, платини й інших товарів і матеріалів, які були потрібні США, або які зазвичай ввозилися в США з СРСР на суму 100 млн доларів з доставкою в порти Америки. Оборонна корпорація під забезпечення цих дефіцитних матеріалів давала зобов'язання надати Амторгу 50 млн доларів (частинами по 5 млн), а інші 50 млн СРСР повинен отримати у міру постачання товарів [Советско-американские, 1984 : 482]. Е. Стеттініус, відповідальний за виконання програми ленд-лізу, писав: «До кінця вересня вартість програми поставок зросла до 145 млн доларів [Стеттініус, 2000]».

Ці постачання були доволі важливими, але в цей же час радянська армія відходила все далі на схід, становище СРСР ставало усе більш катастрофічним, а уряд США не міг відразу надати всі необхідні матеріали та обладнання, що значно ускладнювало ситуацію на радянському фронті.

З 29 вересня до 1 жовтня 1941 року, коли ситуація на фронтах була далека від перемоги СРСР, у Москві проходила конференція, на якій був присутній делегат від США А. Гарріман, від Британії – лорд Бівербрук. На ній узгодили Московський протокол, котрий нарешті дав зелене світло для американо-англійської допомоги. Усе здійснювалося за такою схемою: США надає ресурси, Британія їх транспортує. Під час конференції Бівербрук зазначив, що постачання радянським військам дозволить продовжити супротив, а це для Великобританії єдиний шлях порятунку. Усе ж перекинути на Велику Британію частину поставок було неможливо. США повністю перебрали на себе роль експортера техніки та сировини на територію СРСР [Секретный...].

Керівники усіх шести комісій (авіаційна, сухопутна, транспортна, військово-морська, сировинна, лікарська), які створені на базі конференції, формували списки на основі запитів СРСР. Термін дії протоколу був визначений з 1 жовтня 1941 року до 30 липня 1942 року [Секретный...].

Зауважимо, що поставки розпочались, але СРСР ще не був включений у сферу допомоги, котра надавалася безпосередньо Вашингтоном, адже це положення не було юридично закріплено Конгресом США. Тобто відповідно до московського протоколу США й Велика Британія повинні надати: по 400 літаків, 500 танків у місяць, велику кількість одиниць артилерії. Крім того, надавалась величезна кількість продовольчих та інших ресурсів [Секретный...]. Так, згідно з даними, які оприлюднили по закінченню виконання США Першого протоколу, в СРСР доставлено (в період з 1 жовтня 1941 р. до 1 січня 1942 р.) 28 400 пар армійського взуття, а відповідно до звіту А. Громико – 232 707 пар [Попов, 2016 : 40]

Від 7 листопада 1941 р. дія «Закону про ленд-ліз» у США поширювалась на Радянський Союз. Взаємні поставки узгоджувались Вашингтонським протоколом, який охопив період з 1 липня 1942 р. до 30 червня 1943 р. Отже, основа для ленд-лізу була сформована. Офіційно домовленості ратифіковано лише 11 липня 1942 року під час візиту В. Молотова до Вашингтону, назва ж угоди: «Про принципи, направлені для допомоги у веденні війни проти агресора». [Барановська, Дахно, 2011 : 12]. Тож після підписання московського протоколу ленд-ліз уже діяв, але програма ленд-лізу остаточно поширювалась на територію Радянського Союзу лише після 11 липня 1942 р. [Ніколіна, Вознюк, 2020 : 75].

Ситуація на фронті докорінно змінилася лише у 1943 році, а це зумовлено тим, що СРСР отримала дотації із Заходу і, незважаючи на слабкість власного промислового комплексу, котрий після початку війни ще більше ослаб, Москві вдалося змінити ситуацію на свій лад.

Висновки. Так, спершу зовнішньополітична доктрина США ґрунтувалась на стримуванні нацистської Німеччини за допомогою Англії, котра перетворювалась у своєрідну буферну зону для Штатів. А вже після початку радянсько-німецького конфлікту, США та Англія змінили свої оцінки відносно СРСР і вбачали у ньому той елемент у війні, котрий допоможе ослабити та знищити нацистів на континенті. Поразка СРСР на фронтах на початковому етапі війни стала ще одним із каталізаторів, котрі змусили США та Англію змінювати позиції щодо нього, натомість радянська держава теж почала формувати зовнішню доктрину на інших підходах, які передбачали об'єднання із антигітлерівською коаліцією. У результаті радянсько-британсько-американських домовленостей під час Московської конференції ратифіковано перший протокол, котрий дозволив США поширити в майбутньому вплив ленд-лізу на Радянський Союз, який унеможливив його поразку, модернізував певні галузі військового виробництва. Однак надходження зарубіжних «оборонних матеріалів» супроводжувалося безліччю протиріч, особливо в 1941–1943 рр. Головним з них було повільне розгортання союзниками процесу поставок в СРСР, що складали в той час незначну частину від радянських потреб. Ближче закінчення війни внесок ленд-лізу в сукупний військовий потенціал СРСР істотно збільшився.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячності працівникам бібліотек за сприяння у підготовці статті, а також членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

Атлантическая хартия. (1941). *Атлантическая хартия*. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/1900-1945/atlanticheskaya-hartiya.php>.

Барановська, В. М., Дахно, І. І. (2011). Деякі аспекти ленд-лізу. *Економіка та держава*, 12, 10–14.

Бутенина, Н. В. (2004). *Ленд-лиз: сделка века*. Москва: ГУ ВШЭ, 312 с.

Виступ (2022). Виступ Вінстона Черчилля в ефірі радіостанції BBC 22 червня 1941 року *Народний оглядач*, 26 травня. URL: <https://www.ar25.org/article/vystup-vinstona-cherchillya-v-efiri-radiostanciyi-vvs-22-cherhvnya-1941-roku.html>.

Закон о ленд-лизе. (1941). URL: <http://www.grinchevskiy.ru/1900-1945/zakon-o-lend-lize.php>.

Ильин, Д. В. (2013). Трансформация образа СССР в представлениях американских законодателей (1939–1941 гг.) *Вестник Вятского государственного гуманитарного университета*, 4–1, 68–75.

Козленкова, А. С. (2015). Дипломатическая деятельность И. М. Майского (Яна Ляховецкого) в Великобритании в 1941–1943 гг. *Власть*, 1, 190–195.

Комарков, А. Ю. (2012). Проблемы становления союзнических отношений СССР с Англией и США (22 июня – октябрь 1941 г.). *Новейшая история России*, 1, 145–152.

- Крутько, С. О.** (2012). Політика Великої Британії щодо СРСР під час радянсько-фінської війни (листопад 1939 – березень 1940 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, XXXIII, 217–220.
- Ласточкина, А. В.** (2014) Великобритания и США: в преддверии альянса. *Вестник Омского университета*, 4, 4–13.
- Ніколіна, І., & Вознюк, О.** (2020). Обсяги лізингових поставок Радянському Союзу в роки Другої світової війни. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 32, 74–81. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-32-74-81>.
- Ніколіна, І., Мельничук, Т., & Очеретяний, В.** (2022). Ленд-ліз у структурі радянсько-американських відносин. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 38, 82–89. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-38-82-89>.
- Попов, Г. Г.** (2016). Военно-экономическое значение «ленд-лиза» для СРСР *Вопросы регулирования экономики*, 1, 34-53. DOI: 10.17835/2078-5429.2016.7.1.034-053.
- Секретный** протокол Московской конференции представителей СССР, США и Великобритании 1 октября 1941 г. Архив внешней политики Российской Федерации Ф. 06. Оп. 3. П. 32. Д. 433. Л. 1, 7, приложение 3. URL: <https://alliance.rusarchives.ru/ru/sekretnyy-protokol-moskovskoy-konferencii-1-oktyabrya-1941-g>.
- Советско-американские** (1984). Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941–1945: Документы и материалы в 2 т., Т. 1. Москва: Политиздат, 510 с.
- Стеттиниус, Э.** (2000). *Ленд-лиз – оружие победы*. Москва.: Вече, 400 с. URL: [http://royallib.com/book/stettinius_edvard/lend_liz ___orugie _pobedi.html](http://royallib.com/book/stettinius_edvard/lend_liz___orugie_pobedi.html).

Inna I. Nikolina

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

Inna V. Mazur

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

Volodymyr V. Ocheretianyi

Vinnitsia Institute of Economics West Ukrainian National University
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

Organizational and Legal Bases Military-Economic Cooperation of USSR, Britain and the United States at the Beginning of World War II

Abstract. *The purpose of the article is an attempt to objectively cover the organizational and legal basis of military-economic cooperation between the Soviet Union and the United States and Great Britain at the beginning of World War II. Efforts have been made to prove that the Soviet Union was also interested in providing logistical assistance to prevent its defeat in the Soviet-Nazi war. The research methodology based on the principles of historicism, systematics, objectivity, generalization. Preference was given to such special historical methods as historical-systemic, problem-chronological, descriptive, comparative-historical. Scientific novelty of the research is that an attempt was made to comprehensively analyze historiographical narratives to develop organizational and legal foundations of military-economic cooperation of the Soviet Union with the United States and Britain at the beginning of World War II. Conclusions.* At first, USA foreign policy doctrine was based on deterring Nazi Germany with British help, but after the Soviet-German conflict, the USA and Britain changed their views on the USSR and saw it as an element in the war that would help weaken and destroy the Nazis on the continent. The defeat on the Soviet front in the early stages of the war was another catalyst that forced the United States and Britain to change their position, while the Soviet state also began to form an external doctrine on other approaches to unite with the anti-Hitler coalition. As a result of the Soviet-British-American agreements, the first protocol was ratified during the Moscow Conference, which allowed the United States to extend the influence of the Lend-Lease to the Soviet Union in the future. However, the inflow of foreign "defense materials" was accompanied by many contradictions, especially in 1941-1943. The main one was the slow development of the Allies' supply process in the USSR, which at the time was a small part of Soviet needs. Towards the end of the war, the contribution of the lease to the total military potential of the USSR increased significantly.

Key words: World War II, land lease, anti-Hitler coalition, military-economic cooperation, supplies to the USSR.

References:

- Atlanticheskaya khartiya.** (1941). *Atlanticheskaya khartiya.* [Atlantic Charter]. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/1900-1945/atlanticheskaya-hartiya.php> [in Russian].
- Baranovsjka, V. M., Dakhno, I. I. (2011).** Dejaki aspekty lend-lizu [Some aspects of lend-lease] *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, 12, 10–14. [in Ukrainian].
- Butenina, N. V. (2004).** *Lend-liz: sdelka veka* [Lend-Lease: the deal of the century]. Moskva: GU VShE, 312 s. [in Russian].
- Vystup** (2022). Vystup Vinstona Cherrchillja v efiri radiostanciji VVS 22 chervnja 1941 roku. [Speech by Winston Churchill on the BBC on June 22, 1941]. *Narodnyj oghljadach – People's columnist*, 26 travnja. URL: <https://www.ar25.org/article/vystup-vinstona-cherrchillya-v-efiri-radiostanciyi-vvs-22-chervnya-1941-roku.html> [in Ukrainian].
- Zakon o lend-lize.** (1941). *Zakon o lend-lize.* [Lend Lease Act]. URL: <http://www.grinchevskiy.ru/1900-1945/zakon-o-lend-lize.php> [in Russian].
- Ilin, D. V. (2013).** Transformatsiya obraza SSSR v predstavleniyakh amerikanskikh zakonodateley (1939–1941 gg.) [Transformation of the image of the USSR in the views of American legislators (1939–1941)]. *Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta – Bulletin of the Vyatka State University for the Humanities*, 4–1, 68–75 [in Russian].
- Kozlenkova, A. S. (2015).** Diplomaticheskaya deyatelnost I.M. Mayskogo (Yana Lyakhovetskogo) v Velikobritanii v 1941–1943 gg. [Diplomatic activity of I.M. Maisky (Jan Lyakhovetsky) in Great Britain in 1941–1943] *Vlast – Power*, 1, 190–195 [in Russian].
- Komarkov, A. Yu. (2012).** Problemy stanovleniya soyuznicheskikh otnosheniy SSSR s Angliyei i SShA (22 iyunya – oktyabr 1941 g.) [Problems of formation of allied relations of the USSR with England and the USA (June 22 – October 1941)]. *Noveyshaya istoriya Rossii – Modern history of Russia*, 1, 145–152 [in Russian].
- Krutjko, C. O. (2012).** Polityka Velykoji Brytaniji shhodo SRSR pid chas radjansjko-finsjkoji vijny (lystopad 1939 – berezenj 1940 rr.) [British policy towards the USSR during the Soviet-Finnish war (November 1939 – March 1940)]. *Naukovi praci istorychnogho fakul'tetu Zaporizjkogho nacional'jnogho universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia National University*, XXXIII, 217–220 [in Ukrainian].
- Lastochkina, A. V. (2014)** Velikobritaniya i SShA: v preddverii alyansa [Britain and the United States: on the ahead of the alliance]. *Vestnik Omskogo universiteta – Bulletin of Omsk University*, 4, 4–13 [in Russian].
- Nikolina, I. I., Voznyuk, O. V. (2020).** Obsyagy lizingovykh postachan Radyanskomu Soyuzu v roky Drugoyi svitovoyi vijny [Level of leasing supplies for Soviet Union during the Second World War]. *Naukovi zapysky Vinnycjkogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynsjkogho. Serija. Istorija – Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History.* (32), 74–81. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-32-74-81> [in Ukrainian].
- Nikolina, I., Mel'nychuk, T., & Ocheretjanyj, V. (2022).** Lend-liz u strukturi radjansjko-amerykansjkykh vidnosyn [Lend-Lease in the Structure of Soviet-American Relations]. *Naukovi zapysky Vinnycjkogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu imeni Mykhajla Kocjubynsjkogho. Serija. Istorija – Scientific papers of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History*, 38, 82–89. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2021-38-82-89> [in Ukrainian].
- Popov, G. G. (2016).** Voenno-ekonomicheskoe znachenie «lend-liza» dlya SRSR [Military-economic significance of Lend-Lease for the Soviet Socialist Republic]. *Voprosy regulirovaniya ekonomiki – Issues of economic regulation*, 1, 34-53. DOI: 10.17835/2078-5429.2016.7.1.034-053 [in Russian].
- Sekretnyy protokol Moskovskoy konferentsii predstaviteley SSSR, SShA i Velikobritanii 1 oktyabrya 1941 g.** [Secret Protocol of the Moscow Conference of Representatives of the USSR, USA and Great Britain October 1, 1941]. Arkhiv vneshney politiki Rossiyskoy Federatsii – Archive of the Foreign Policy of the Russian Federation F. 06. Op. 3. P. 32. D. 433. L. 1, 7, prilozhenie 3. URL: <https://alliance.rusarchives.ru/ru/sekretnyy-protokol-moskovskoy-konferencii-1-oktyabrya-1941-g> [in Russian].
- Sovetsko-amerikanskije** (1984) *Sovetsko-amerikanskije otnosheniya vo vremya Velikoy Otechestvennoy vojny, 1941–1945: Dokumenty i materialy* [Soviet-American relations during the Great Patriotic War, 1941–1945: Documents and materials]. (Vols. 1–2) V. 1. SovMoskva: Politizdat, 510 p. [in Russian].
- Stettinius, E. (2000).** *Lend-liz – oruzhie pobedy* [Lend-Lease: weapon of victory] Moskva.: Veche, 400 s. URL: [http://royallib.com/book/stettinius_edvard/lend_liz ___orugie_pobedi.html](http://royallib.com/book/stettinius_edvard/lend_liz___orugie_pobedi.html) [in Russian].

Статтю надіслано до редколегії 02.04.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 12.05.2022 р.